

To ”nye” hvalarter for de danske farvande

DVÆRGSPÆKHUGGER (*FERESA ATTENUATA* GRAY, 1874) fra Kolding Havn 1944 og NARHVAL (*MONODON MONOCEROS* LINNÆUS, 1758) fra Isefjord 1960.

Carl Chr. Kinze

Hvalfund (strandinger) er – især i historisk perspektiv - den vigtigste kilde til vores viden om de forskellige hvalarters optræden i Danmark - selvom det er en slags samlebetegnelse for alkens døde, nedlagte og aflivede hvaldyr og selvom interessen og dermed indsatsen for at skaffe sig oplysninger om disse hvalfund har svinget betydeligt igennem årene.

Den videnskabelige interesse for hvalfund i Danmark går helt tilbage til begyndelsen af 1800-tallet med hovedsæt i de københavnske naturhistoriske museer, der af og til havde held til at sikre sig eksemplarer fra de indre danske farvande. I 1881 havde

landets infrastruktur og nyhedsstrøm nået et ”nutidigt” niveau, og allerede i 1885 tages det første spæde skridt til en moderne systematisk indrapportering via Redningsvæsenets personale og netværk.

Dette førte bl.a. til registreringen og indsamlingen af en række nye arter for danske farvande: Pukkelhval (*Megaptera novaeangliae*) i 1905, Blåhval (*Balaenoptera musculus*) i 1931, Rissosdelfin (*Grampus griseus*) i 1938, Hvidskæving (*Lagenorhynchus acutus*) i 1942 og Sejshval (*Balaenoptera borealis*) i 1955 (Bondesen 1951, 1977).

Kinze (1995) publicerede for årene 1955-

1991 en videnskabelig oversigt over danske hvalfund som siden er blevet opdateret for årene 1992-1997 (Kinze et al. 1998) og 1998-2007 (Kinze et al. 2010). Indtil 1998 var der inklusive Marsvin belæg for 18 hvalarter i Danmark, dvs. hvalarter der mindst én gang var fundet død eller observeret i danske farvande.

Først fra 1981 kan man imidlertid tale om et egentligt nationalt strandingsnetværk, da Zoologisk Museum i København dette år intensiverede sin indsamlingsindsats (Baagøe 1984), der i 1992 yderligere blev opgraderet gennem et formaliseret samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen (nuværende Naturstyrelse) og Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg vedrørende registreringen af strandede havpattedyr (Jepsen 1993). I 1998 og 2000 kom to sydlige arter til: Stribet Delfin (*Stenella coeruleoalba*, Kinze et al. 2000) og Brydeshval (*Balaenoptera brydei*; Kinze 2006) hvorved artsantallet øgedes yderligere til 20. I 2006 blev en dansk forekomst af Nordkaperen (*Eubalena glacialis*) genopdaget i Vejle Amts Avis fra september 1838 og artsantallet kom hermed op på 21 (Kinze 2007a).

På grundlag af en systematisk eftersøgning i danske aviser for perioden 1881-1980 kan der nu føjes yderligere to arter til listen over ”danske” hvalarter: Dværgspækhugger (*Feresa attenuata*) (Kinze 2007b) for året 1944 som art nr. 22 og senest Narhval (*Monodon monoceros*) for året 1960 som art nr. 23 i Danmark.

Her gives en zoologisk dokumentation og et forsøg på en faunistisk fortolkning af disse to ”nye” arters optræden.

METODE

Fra hundredeårs-perioden før den systematiske registrering af hvalfund i Danmark (1881 til 1980), foreligger der et omfattende aviskildemateriale (tilgængelig på Statsbiblioteket i Århus og Det Kongelige Bibliotek i København i form af mikrofilm og avissamlinger) med stort potentiale for genopdagelse af oversete hvalfund. For at kunne bestemme disse fund korrekt

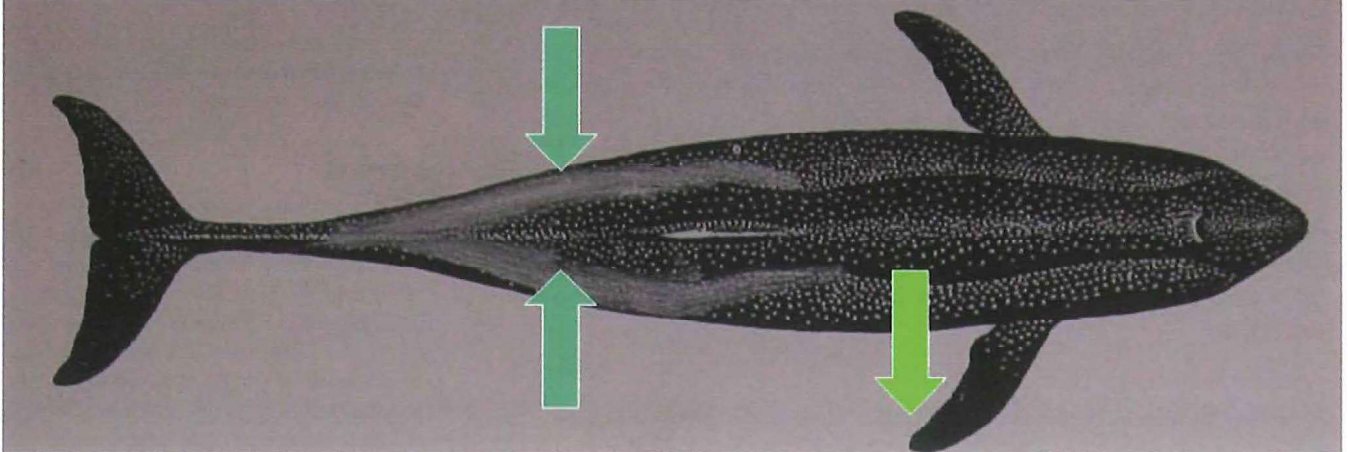
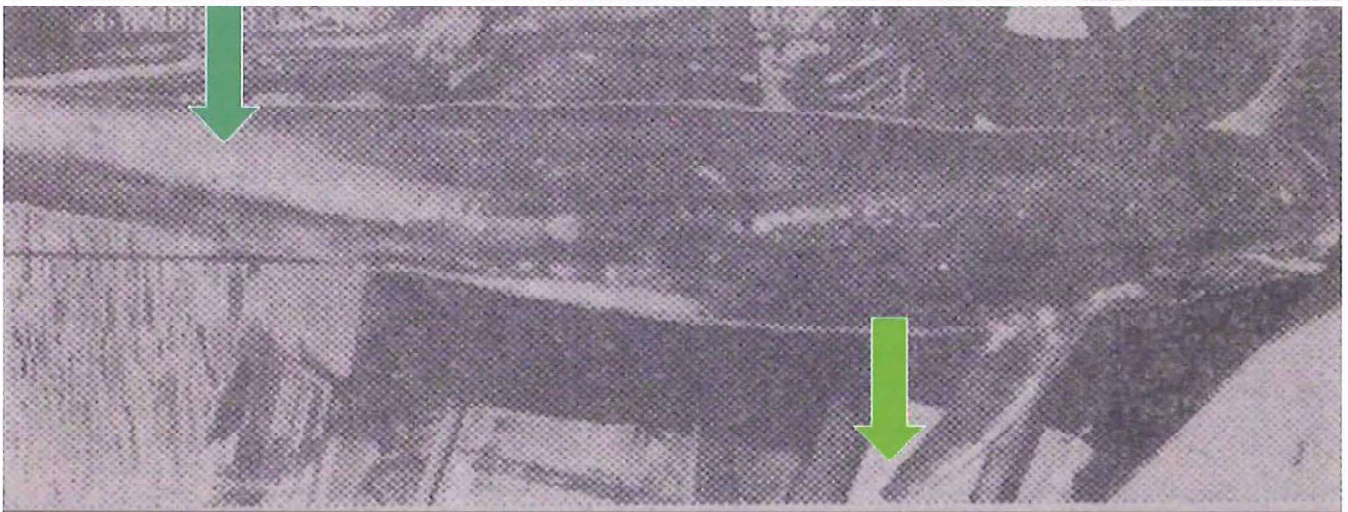
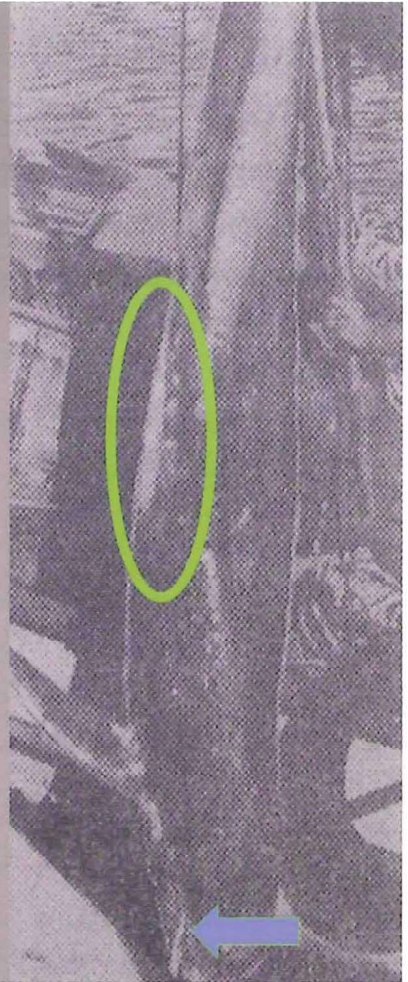
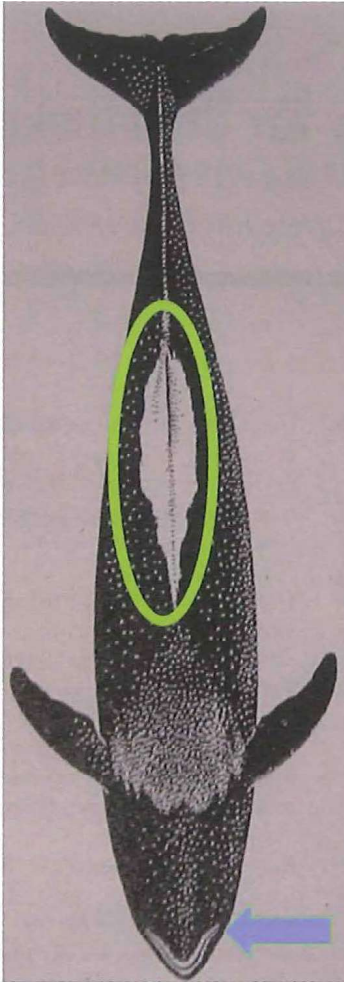
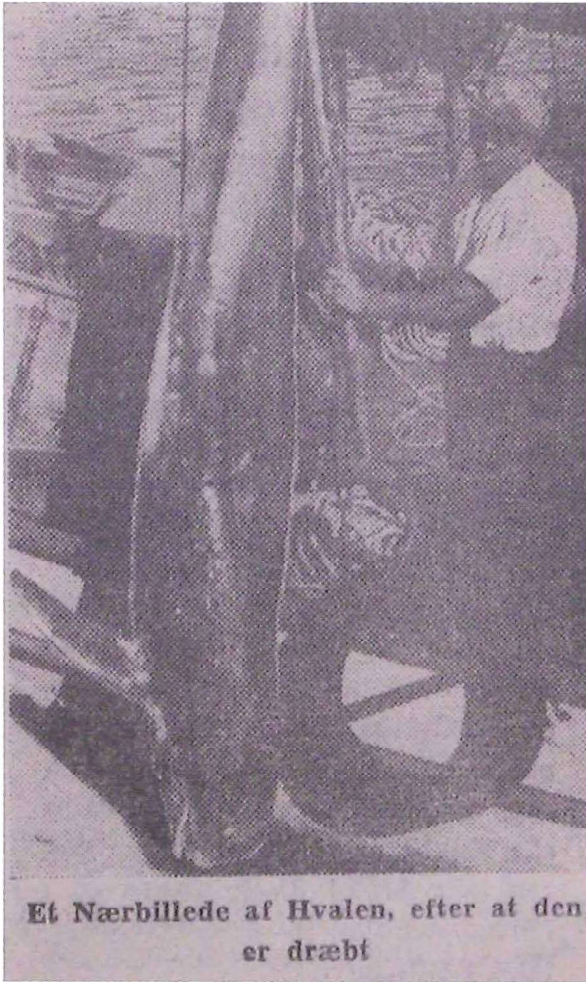
Pygmy Killer Whale (*Feresa attenuata*) from Kolding harbour 1944 and Narwhal (*Monodon monoceros*) from Isefjord 1960: Two “new” cetacean species for Danish waters. Prior to 1981, when a formal whale stranding network in Denmark was launched, substantial numbers of cetacean strandings, kills or catches along Danish coasts were not or only incompletely reported to Danish natural history museums. Even if reported, limited financial means often prevented a proper examination and identification of specimens. Fortunately, these cetacean occurrences were also often subject of local newspaper reports, not infrequently providing sufficient descriptive and photographic evidence for a retrospective species identification. This paper reports on the results from a search for additional cetacean newspaper records for the period 1881-1980, contributing two additional species – new to the Danish fauna:

August 4 1944, a dolphin was killed in the harbour of Kolding, Kolding Fjord, Eastern Jutland. Originally it had been listed as White-beaked Dolphin (*Lagenorhynchus albirostris*) but based on photographs depicting diagnostic features of the species (colouration of the gape and back) it was re-identified as a Pygmy Killer Whale (*Feresa attenuata*), probably the first European record ever.

July 16 1960, a Narwhal (*Monodon monoceros*) was killed in the Tempelkrogen inlet, the southernmost part of the Isefjord on Zealand. According to contemporary newspaper reports it was a “greyish” whale, but never properly assigned to a specific cetacean species. Here, the specimen was likewise identified by means of photographs showing a Narwhal’s diagnostic colouration and shape of the trailing edge of the flukes. It’s total length was measured to 410 cm, and in the absence of a visible tusk it is considered to have been a female. Including this record, the number of extralimital Narwhal occurrences in the North and Baltic Seas during the last one hundred years hereby has increased to five.

Key words: Extralimital occurrences Pygmy killer whale Narwhal Danish waters

Rosenørns Alle 55, 2tv, 2000 Frederiksberg, Email: gittecarl@mail.dk

til art anvendes en vifte af kendetegn, der bygger på de seneste ca. 30 års grundige undersøgelser af Nordøst-Atlantens hvalmangfoldighed (f.eks. Jefferson et al. 2008). Ved at sammenholde de enkelte arters diagnostiske kendetegn med de i aviserne fundne oplysninger og billeder, kan de omtalte hvaler kategoriseres efter generelle (f.eks. størrelse eller vægt) og specifikke kendetegn (f.eks. midtstillet rygfinne eller afrundet hoved) eller ”negative kendetegn” (f.eks. manglende rygfinne eller en ”ikke grindehval-luffe”) og således i bedste fald – når helt entydige kendetegn forefindes – artsbestemmes.

DOKUMENTATION OG IDENTIFIKATION Dværgspækhugger (*Feresa attenuata*) (Figur 1, 2a & 2b)

Den 4. august 1944 dukkede en delfin op i Kolding Havn, og der blev straks indledt en jagt på dyret. Det lykkedes at nedlægge dyret og herved skaffe sig dyrebare kød- og tranforsyninger. Ifølge Berlingske Tidende fra den 5.8.1944 drejede det sig om Hvidnæse (*Lagenorhynchus albirostris*) og under dette artsnavn er dette fund også registreret i Zoologisk Museums avisudklipsarkiv og

Figur 1: side 28. Øv.tv.Nærbillede af Dværgspækhuggeren fra 1944. Foto: (Kolding Avis 5 August 1944).

Close-up newspaper photo of the Pygmy Killer Whale from Kolding Fjord 1944.

Figur 2 a og b side 28 øv. th og nederst. Nærbilledet sammenlignet med Yamadas tegning fra 1954 visende de diagnostiske kendetegn.

Comparison of the close-up with Yamada's drawing of 1954 depicting the diagnostic features.

Figur 3 denne side th. 1960-hvalen fra Tempelkrogen. Foto: Holbæk Amts Venstreblad.

The 1960 Narwhal from Isefjord, Zealand, from contemporary newspaper photo.

siden optaget på listen over danske hvalfund fra 1995 (Kinze 1995).

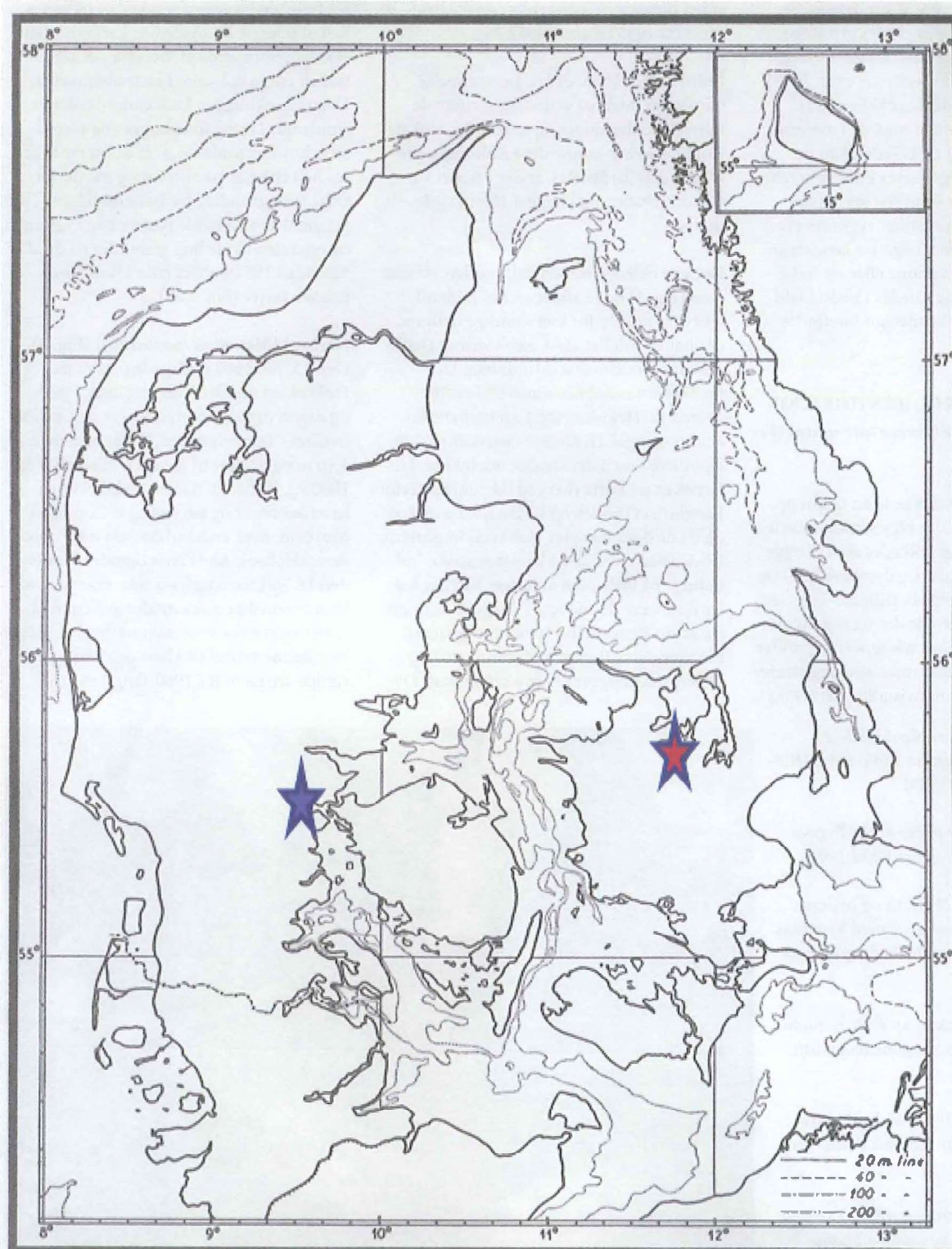
Indtil 2006 forblev denne bestemmelse uanfægtet. Men på grundlag af mere detaljerede oplysninger og to billeder i lokale Kolding-aviser kunne det i Koldingbogen (Kinze 2007b) fastslås, at der i stedet var tale om Dværgspækhugger (*Feresa attenuata*).

Det ene billede viser en delfin uden velafsat næb (Fig. 1) og et andet en høj midtstillet rygfinne. Derfor kan samtlige delfiner, der har et tydeligt afsat næb (Stribet Delfin *Stenella coeruleoalba*, Almindelig Delfin *Delphinus delphis*, Øresvin *Tursiops truncatus*, Hvidskæving *Lagenorhynchus acutus* og også Hvidnæse *Lagenorhynchus albirostris*) med det samme udelukkes. Luffernes er ret korte (herved udelukkes derfor Langluffet Grindehval *Globicephala melas*), og da de også mangler Halvspækhuggerens (*Pseudorca crassidens*) karakteristiske ”udbuling” på forkanten af luffen, kan det heller ikke være denne art. Tilbage er hermed tre arter: Rissosdelfin (*Grampus griseus*), Electradelfin (*Peponocephala electra*) og Dværgspækhugger (*Feresa attenuata*). Dy-

ret fremtræder overvejende sort og synes helt at mangle Rissosdelfins karakteristiske skrammeformende ar, hvorfor det sensationelt enten må være Electradelfin eller Dværgspækhugger. Luffeenderne, der er runde hos Dværgspækhugger og tilspidsede hos Electradelfin, kan desværre ikke ses helt tydeligt på billedet og må derfor udgå som grundlag for bestemmelsen. Til gengæld kan de hvide partier bag rygfinnen og også den hvide bug genfindes på de af Yamada i 1954 publicerede Dværgspækhugger-tavler (Fig. 2 ab).

Narhval (*Monodon monoceros*) (Fig. 3)
Den 15. juli 1960 opdagede fiskere fra Holbæk en mindre hval i Holbæk Fjord, og dagen derpå blev dyret jaget og til sidst nedlagt i Tempelkrogen. Dyret blev målt til 4,10 m og anslået til at veje mellem 500 og 1000 kg. Nyheden nåede også de københavnske aviser og herved også Zoologisk Museum, hvor en håndskreven note opbevares. Holbæk Amts Avis omtaler fundet den 18. juli, men oplyser ikke et artsnavn. Ejendommeligt nok omtaler avisen hvidskævingerne fra 1942 som narhvaler. Måske blev denne artikel til i hast og måske det rigtige artsnavn for 1960-fangsten knyt-

Figur 4: Fangst-lokaliteterne. Blå stjerne Kolding Havn 1944, rød stjerne Tempelkrogen 1960.

Catch site: blue asterix Kolding harbour 1944, red asterix Tempelkrogen 1960.

tet til den forkerte (tidligere) hændelse. Holbæk Amts Venstreblad giver en mere detaljeret beskrivelse og bringer to billeder, der entydigt viser, at det på grund af fravær af en stødtand drejer sig om en narhvalhun. Endvidere viser billedet et stærkt afmagret dyr. Normalvægten ifølge publicerede vækstkurver (Hay & Manfield 1989) på en hun af denne længde ville ligge på omkring 1100 kg.

DISKUSSION

Hvis den sande identitet af de to arter havde foreligget på fundtidspunktet, ville en zoologisk belægsindsamling uden tvivl have været foretaget. At de to arters opdukkelsen i danske farvande forblev upåagtet i zoologiske kredse, må dog tilskrives manglen på et regulært strandingsnetværk, dvs. en dedikeret institution der kunne indrapporteres til, og som fulgte indberetninger op med en nøjere granskning af hændelsen inklusive en foreløbig artsbestemmelse samt en tilbagemelding til finderens.

Vel var Zoologisk Museum landskendt for at have interesse i sjældne strandede hvaler, men denne interesse var "passiv" og ikke opsøgende. Dertil kommer, at meddelelsen om en stranding ofte kun nåede museerne ad indirekte vej (f.eks. igennem en omtale i en af de store københavnske aviser) og derfor også med en vis forsinkelse. I adskillige tilfælde blev museet i København måske slet ikke underrettet om et hvalfund, og her har den geografiske afstand til hovedstaden antageligt været omvendt proportional med indrapporteringssiveren. Mellem ca. 1950 og 1980 var Naturhistorisk Museum i Aarhus især i Jylland en meget aktiv medspiller på dette område, men afstanden fra Holbæk til den jyske "hovedstad" var i 1960 nok endnu længere end til København.

Museernes økonomiske råderum for at sikre sig eksemplarer af strandede hvaler var i disse år beskedne og derfor begrænsende for deres handlekraft. Kun ægte strandinger på forstranden kunne de på Statens vegne gøre krav på, mens jagten på hvaler i danske farvande indtil 1. juni 1960 endnu var fri. Nedlagte eller fangede hvaler var derfor

at betragte som den enkelte fiskers eller jægers ejendom, og finderens havde ofte egne planer for hvalen eller ville tage sig alt for godt betalt for at afgive den til museerne.

I 1944 var der i landet en udbredt viden om at sjældne hvaler kunne have Zoologisk Museums interesse, men på grund af krigen var man i disse år måske mere opsat på at skaffe mad og penge, hvor viden-skaben kom i anden række. Det kan ikke dokumenteres, om Zoologisk Museum fik tilbudt delfinen, men i og med den foreløbige bestemmelse lød på Hvidnæse, ville man fra museet side på dette grundlag nok have takket nej. I 1944 kendte man ikke til Dværgspækhuggerens ydre kendetegn og indre anatomi. To løse kranier uden lokalitetsangivelse i Natural History Museums samling i London, begge beskrevet af John Edward Gray i hhv. 1827 og 1874, var indtil 1954 eneste belæg for artens eksistens (Yamada 1954), og det ville derfor i 1944 have krævet nogen dedikation at erkende Kolding-delfinen som den art, den var.

I 1960 var interessen for eksotiske hvalforekomster i kongeriget størst på Naturhistorisk Museum i Aarhus med Poul Bondesen som den toneangivende person (jf. f.eks. Bondesen 1951, 1977). Det kan umiddelbart undre, at en arktisk hval som Narhval med så tydelige karakteristika kunne blive overset i 52 år. På grund af de tætte bånd til Grønland burde der have været lokale folk, der korrekt kunne have bestemt hvalen. Det kan ikke dokumenteres, om der skete en henvendelse til Zoologisk Museum eller Naturhistorisk Museum, men formanden for Dansk Havjagtforening, Bøje Benzons, omtaler i foreningens 15. årsberetning begivenheden med fokus på den just vedtagne hvalfredning af alle hvaler undtagen Marsvin på dansk søterritorium. Det kan være grunden til at fiskerne gik "stille med dørene".

Dværgspækhugger

Fangsten er opført på Kinzes 1995-liste over Hvidnæse som nr. 49 og korrigeret i Koldingbogen for året 2006 (Kinze 2007b). Indtil 1952, da en flok af Dværgspækhugger

strandede ved den japanske kyst, var arten stort set ukendt og kun de ovennævnte to kranier fra 1800-tallet kendt. I 1954 blev artens "feltkendetegn" for første gang beskrevet (Yamada 1954).

Dværgspækhugger er en subtropisk-tropisk art og findes normalt i havområder med langt højere temperaturer (Ross & Leatherwood 1994). I Nordatlanten er den dokumenteret fra den Mexikanske Golf, Bahamas og Tobago (Caldwell & Caldwell 1971) og Senegal (Fraser 1960) med lejlighedsvis forekomst i Biscayen (Williams et al. 2002). Sammen med en række andre arter som Brydehval hører den til den såkaldte Biscayen-hvalfauna, der i perioder med varmere havtemperaturer vil kunne trænge længere mod nord og til tider ind i danske farvande (Kinze et al. 2001). Dette skete åbenbart i august 1944.

Arten er øjensynlig ellers ikke fundet andetsteds langs Nordsøens og Østersøens kyster. Heller ikke i europæisk kontekst synes arten at være hyppig. Der foreligger dog en observation fra Biscayen fra 1997 (Williams et al. 2002).

Narhval

Narhval er en højarktisk art, men der er alligevel dokumenteret flere fund fra Nordsø- og Østersøkysten. Harmer (1927) opregner følgende gamle britiske fund: Norfolk 1588, Firth of Forth 1648, Boston, Lincolnshire 1800 og Shetland Øerne 1808. Nyere britiske fund er omtalt for året 1949 (Fraser 1974) fra Themsens munding. Weber (1912) beskriver et fund fra 1912 og nærheden af Harderwijk ved den daværende Zuiderzee-kyst. Fra 1736 er der et fund fra Elben (Bartelmeß 1999). og 1992 et fund fra Landskrona i Øresund (Kinze et al. 2011).

Fundet fra Isefjord er således det første danske, det ene af to Østersø-fund og i alt fem fund fra hele Nordsø- og Østersøområdet. Betegnende er, at samtlige fem fund har været hunner med nogenlunde samme totallængde på omkring 4 m. Endvidere må narhvalen betegnes som en ægte vildfaren

hval. Hovedparten af fundene i de seneste 100 år er gjort i lavvandede kystområder og flodmundinger. Isefjord er med den snævre åbning mellem Hundested og Rørvig muligvis en fælde for oceaniske hvalarter, der åbenbart ikke kan finde vejen ud igen. Senest eksempel herpå er en Rissosdelfin, der i 2007 døde i Lejre Vig (Kinze et al. 2011) – ligesom narhvalen i stærkt afmagret tilstand.

Det er tankevækkende, at man henover et tidspand på over 50-100 år stadig kan gøre nye ”gamle” fund af hvalarter for Danmark, fx også i dagbladene. Selvom hvaler har en særlig status og dermed opmærksomhed, kan man måske gøre lignende opdagelser for andre særlige dyregrupper (Hedal 2007).

CITERET LITTERATUR

Baagøe HJ 1984: Hvorfor samler vi på hvaler? - Dyr i natur og museum 1984/2: 2-7.

Bartelmeß K 1999: Historische Flugblätter über verirrte Wale in der Elbe. - Schriftenreihe Natureum Niederelbe 2: 37-41.

Bondesen P 1951: Danmarks fanger hvaler. - Natur og Museum 1951 efterår: 1-10.

Bondesen P 1977: Danmark fanger hvaler. - Natur og Museum 18: 28 pp.

Caldwell DK & Caldwell MC 1971: The pygmy killer whale in the western Atlantic with a summary of world records. - J. Mammal. 52: 206-209.

Fraser FC 1949: A Narwhal in the Thames Estuary. - Nature 163: 575 .

Fraser FC 1960: A specimen of the genus *Feresa* from Senegal. - Bull. Inst. fr. Afrique Noire (A) 22: 699-707.

Gray JE 1827: Description of the skulls oft wo apparantly undescribed species of dolphins, which are in the British Museum. - The Philosophical magazine : or Annals of chemistry, mathematics, astronomy, natural

history and general science 2:375-376.

Gray JE 1874: Description of the skull of a new species of dolphin (*Feresa attenuata*). - Annals and Magazine of Natural History, Series 4. 4: 238-239.

Hedal S 2007: Elgen (*Alces alces*) forekomst på Sjælland i nyere tid – Flora og Fauna 113 :1-5.

Harmer SF 1927 : Report on Cetacea stranded on the British coasts from 1913 to 1926. No 10, British Museum (Natural History), London, 91 pp.

Hay KA & Mansfield AW 1989: Narwhal *Monodon monoceros* Linnaeus, 1758. - I: Ridgway SH & Harrison R (red.), Handbook of Marine Mammals 4, Academic Press, pp. 145-176.

Jefferson TA, Webber MA & Pitman RL 2008: Marine Mammals of the World. – Academic Press, 573 pp

Jepsen PU 1993: Beredskabsplan vedrørende havpattedyr og havfugle. - Skov- og Naturstyrelsen, Miljøministeriet

Kinze CC 1995: Danish whale records 1575-1991 (Mammalia, Cetacea). - Steenstrupia 21: 155-196.

Kinze CC 2001. Brydeshvalen – en ny art for danske farvande. - Dyr i natur og museum 2001/1: 16

Kinze CC 2005. Hvaler i Vejle Fjord. - Vejlebogen 2005: 57-65.

Kinze CC 2006: Ny hval for Danmark: Brydeshval (*Balaenoptera brydei*) strandet ved Kyndby i Isefjord. - Flora og Fauna 112: 61-66.

Kinze CC 2007a: Nordkaper. – I: Baagøe HJ & TS Jensen (red.), Dansk Pattedyr Atlas, Gyldendal, København, pp.310-11.

Kinze CC 2007b: Hvaler i Kolding Fjord. - Koldingbogen 2006: 171-181.

Kinze CC, Tougaard S & Baagøe HJ 1998:

Danske hvalfund i perioden 1992-1997. - Flora og Fauna 104: 41-53.

Kinze CC, Schmidt D & Tougaard S 2000: Første fund af af sribet delfin (*Stenella coeruleoalba*) fra den danske skagerrakkyst. - Flora og Fauna 106:9-12.

Kinze CC, Baagøe HJ & Tougaard S 2001: Fund af eksotiske hvaler og delfiner i Danmark: Hyppighed og herkomst. - Flora og Fauna 107: 107-116.

Kinze CC, Jensen T, Tougaard S & Baagøe HJ 2010: Danske hvalfund (strandinger) i perioden 1998-2007. - Flora og Fauna 116: 91-99.

Kinze CC, Schulze G, Skora K & Benke H 2011: Zahnwale als Gastarten in der Ostsee. - Meer und Museum 23: 53-62 & 66-82.

Melchior HB 1834: Den danske stats og Norges Pattedyr, København 298 pp.

Ross GJB & Leatherwood S 1994: Pygmy Killer Whale *Feresa attenuata* Gray, 1874. – I: Ridgway SH & Harrison R (red). Handbook of Marine Mammals 5, pp. 387- 404.

Weber M 1912: Seltene Cetaceen an der niederländischen Küste. - Tijdschrift der Nederlandsche Dierkundige Vereening 12: 215-221.

Williams AD, Williams R & Brereton T 2002: The sighting of pygmy killer whales (*Feresa attenuata*) in the southern Bay of Biscay and their association with cetacean calves. – J. Mar. Biol. Ass. U.K. 82: 509-511

Yamada M 1954: An account of a rare porpoise, *Feresa* Gray from Japan. - Scientific Reports of the Whales Research Institute 9: 59-88.